

Υπογεννητικότητα: Όσο εξαφανίζονται οι νέοι άνθρωποι, ταυτόχρονα θα εξαφανίζεται η πρόοδος

«Οι γυναίκες θα αποτελούν την πλειονότητα του πληθυσμού των ηλικιωμένων στο μέλλον» (Καμπερίδου, 2021)

Συνέντευξη της Ειρήνης Καμπερίδου στη δημοσιογράφο Ιωάννα Κατσιμπα¹

Ερώτηση 1: κα. Καμπερίδου, τονίζετε στην αρχή της έρευνάς σας ότι «η ταχεία αύξηση των ηλικιωμένων, αποτελεί ένα κοινωνικό φαινόμενο δίχως ιστορικό προηγούμενο. Η ιστορία της γήρανσης είναι ένα πρωτοφανές ζήτημα» ποιοι παράγοντες κρίνετε ότι οδήγησαν σε αυτό;

Ειρήνη Καμπερίδου: Η μακροζωία του πληθυσμού αποτελεί μέγιστο επίτευγμα του πολιτισμού, δηλαδή της προόδου, της τεχνολογίας, της ιατρικής: μείωση της βρεφικής και μητρικής θνησιμότητας, βελτίωση της διατροφής και της ποιότητας εκπαίδευσης, καθώς και περιορισμός μολυσματικών και παρασιτικών ασθενειών. Ωστόσο, αυτό μας προβληματίζει. Γιατί; Λόγω της ισχυρής πτώσεως της γεννητικότητας και της μείωσης του ενεργού πληθυσμού! **Ενώ η διάρκεια ζωής αυξάνεται, έχουμε μια ταυτόχρονη αύξηση της υπογεννητικότητας στις κοινωνίες δυτικού τύπου**, όπως τεκμηριώνεται από πληθώρα ερευνητικών δεδομένων. Η δημογραφική γήρανση, μια μακροχρόνια τάση, αντανακλάται στην αύξηση του ποσοστού των ηλικιωμένων σε συνδυασμό με τη μείωση του ποσοστού των ατόμων σε ηλικία εργασίας στο σύνολο του πληθυσμού. Εν ολίγοις, η ιστορία της γήρανσης δεν έχει ακόμη γραφεί βρισκόμαστε σε μια μεταβατική περίοδο.

Η Ευρώπη γηράσκει και αυτό το γνωρίζουμε εδώ και δεκαετίες. Η Ευρωπαϊκή Ένωση θα γίνει γηροκομείο το 2050, μας προειδοποιείσαι το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο το 2008. Έρευνα που έγινε για λογαριασμό της Ευρωπαϊκής Επιτροπής το 2004, δείχνει ότι οι γυναίκες θέλουν γενικά να κάνουν περισσότερα παιδιά, αλλά το αυξημένο κόστος ζωής και οι ανησυχίες για το μέλλον των παιδιών τους δεν τους το επιτρέπει. Πολλοί λόγοι υπάρχουν για τη συνεχή μείωση των γεννήσεων: η οικονομική αβεβαιότητα, η ανεργία, το αυξημένο κόστος ζωής, η ανισορροπία μεταξύ επαγγελματικής και ιδιωτικής ζωής, το κόστος των σπουδών, η αύξηση των διαζυγίων, η μείωση των γάμων, η αντισύλληψη, οι νέες μορφές οικογενειών, και η τεκνοποίηση σε μεγάλη ηλικία. Προφανώς τη σημερινή κατάσταση τη γνωρίζουμε εδώ και δεκαετίες και δεν πρέπει να υπάρξει άλλη καθυστέρηση.¹

Η γήρανση του πληθυσμού αποτελεί μείζον ζήτημα κυρίως στις εκβιομηχανισμένες χώρες της Ευρώπης, της Βόρειας Αμερικής, και της Ασίας, προκαλώντας έντονες αντιπαραθέσεις για ζητήματα όπως το κόστος της κοινωνικής ασφάλισης, τις παροχές του συστήματος υγείας και τις συντάξεις. Σχεδόν οι μισοί ηλικιωμένοι του κόσμου ζουν στις ΗΠΑ, στην Κίνα, στην Ινδία, και στις χώρες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης. Σε αυτό το σημείο πρέπει να αναφέρω ότι ο πληθυσμός των ηλικιωμένων δεν είναι μια ομοιογενής ομάδα. Οι ηλικιωμένοι— **το νόημα και η έννοια του όρου αλλάζει μέσα στον κοινωνικό χώρο και χρόνο**— μαζί με τα άτομα με ειδικές ανάγκες και τα άτομα με αναπηρία, συγκροτούν τις κύριες ομάδες που αντιμετωπίζουν τον κοινωνικό αποκλεισμό. **Όταν εδώ προσθέτουμε και τη διάσταση του φύλου, τότε ο κοινωνικός αποκλεισμός αυξάνεται ραγδαία.**

Όπως τεκμηριώνεται ερευνητικά, ο παγκόσμιος πληθυσμός των ηλικιωμένων (τρίτης ηλικίας, τέταρτης ηλικίας, υπερήλικες), έχει υπερβεί το ένα δισεκατομμύριο και έως το 2050

¹ Ακολουθεί ολόκληρη η συνέντευξη που εστάλη στην Ιωάννα Κατσιμπα 01/10/2021.

θα ξεπεράσει τα δύο δισεκατομμύρια, με τις γυναίκες να αποτελούν την πλειονότητα του πληθυσμού των ηλικιωμένων στο μέλλον. Αξίζει στο σημείο αυτό να επισημανθεί ότι στην Ευρώπη των 27 οι γυναίκες ζουν περισσότερα χρόνια από τους άνδρες.

Θα ήθελα εδώ να επαναλάβω ότι ο πληθυσμός των ηλικιωμένων δεν είναι μια ομοιογενής ομάδα με κοινά προβλήματα και με κοινές ανησυχίες, αν λάβουμε υπόψη τον κοινωνικό αποκλεισμό (ηλικιακό ρατσισμό) που αντιμετωπίζει κάθε κοινωνική κατηγορία, δηλαδή μεταβλητές όπως γήρανση και φτώχεια, γήρανση και εθνικότητα, γήρανση και εθνικές μειονότητες, γήρανση και ηλικιακή ομάδα/κατηγορία, και γήρανση και φύλο.

Αναμφισβήτητα, η δημογραφική εικόνα της Ευρώπης (και της χώρας μας) μεταβάλλεται. Η γήρανση του πληθυσμού έχει σημαντικό κοινωνικό και οικονομικό αντίκτυπο στην καθημερινή ζωή των ανθρώπων όλων των ηλικιών, δηλαδή σε όλες τις γενιές: επιπτώσεις στην κοινωνική ζωή, την κοινωνική ευημερία, την οικονομική ανάπτυξη, τη δημοσιονομική βιωσιμότητα, την υγεία και τη μακροχρόνια φροντίδα. Ωστόσο, οι ηλικιωμένοι αποτελούν πολύτιμη παραγωγική μονάδα όταν αξιοποιούνται κατάλληλα και δεν περιθωριοποιούνται. Στην Πράσινη Βίβλο² συζητούνται πολλές μορφές και τρόποι πρόληψης ή περιορισμού των αρνητικών συνεπειών της γήρανσης στην κοινωνία.

ΕΡΩΤΗΣΗ 2: Γιατί τονίζεται τη διάσταση του φύλου στην πρόσφατη έρευνά σας με τίτλο «Πετυχημένη γήρανση ή ηλικιακός αποκλεισμός/ρατσισμός: Το μέλλον των νέων στις δυτικές κοινωνίες»²

Όσον αφορά στην έμφυλη διάσταση, είναι σημαντικό να επισημάνουμε ότι ο πληθυσμός της Ευρώπης αναμορφώνεται δραστικά. Είναι σημαντικό να συμπεριληφθεί η διάσταση του φύλου και η διάσταση της γήρανσης στις δημόσιες πολιτικές, και μάλιστα σύντομα γιατί όσο εξαφανίζονται ο νέοι άνθρωποι, ταυτόχρονα θα εξαφανίζονται οι νέες ιδέες, η καινοτομία, η πρόοδος. **Οι γυναίκες θα αποτελούν την πλειονότητα του πληθυσμού των ηλικιωμένων στο μέλλον. Οι περισσότερες θα ζήσουν και μετά τον θάνατο των συζύγων-συντρόφων τους.** Επίσης, σε αντίθεση με τους άνδρες, είναι λιγότερο πιθανό να παντρευτούν ξανά, έχουν περισσότερες πιθανότητες να είναι φτωχές, να ζουν μόνες, να αναγκαστούν να ζήσουν σε οίκο ευγηρίας και να εξαρτώνται από τη φροντίδα των άλλων. Στην ηλικία των 65 ετών οι γυναίκες μπορούν να προσδοκούν ότι θα ζήσουν 2,5 χρόνια παραπάνω από τους άντρες της ίδιας ηλικίας, και στην ηλικία των 85 ετών μόλις ένα έτος παραπάνω. **Η συντριπτική υπεροχή των γυναικών στις μεγαλύτερες ηλικίες παρατηρείτε και στις ΗΠΑ.** Για παράδειγμα, τα στοιχεία του H.L. Tischler (2019), στο κεφάλαιο «Υγεία και Γήρανση» δείχνουν ότι οι γυναίκες υπερτερούν των αντρών σε αναλογία 3 προς 2, και αυτή η δυσαναλογία μεγαλώνει (2 προς 1) στις ηλικίες των 85 ετών και άνω.

Στην Ευρώπη, σύμφωνα με τα στοιχεία της Eurostat (2020), το προσδόκιμο ζωής για τις γυναίκες είναι υψηλότερο (84 για τις γυναίκες και 75 για τους άνδρες). **Σήμερα το 19%-20% του πληθυσμού της ΕΕ-27 είναι 65+, με περίπου 36% γυναίκες: «108 εκατομμύρια θηλυκά και 79 αρσενικά», και αναμένεται να αυξηθούν κατά περίπου 17 εκατομμύρια την επόμενη δεκαετία.** Το έτος 2100 ο πληθυσμός της Ευρώπης των 65+ θα είναι 31% (από 19-20% σήμερα), και το ποσοστό της ηλικιακής ομάδας των 80 ετών αναμένεται να είναι περισσότερο από το διπλάσιο.³

Όσον αφορά στη χώρα μας, το γενικό προσδόκιμο ζωής για το 2021 είναι **82.47** χρόνια (αύξηση 0.2% από το 2020).⁴ Σύμφωνα με τα στοιχεία του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας

² Καμπερίδου, Ειρ. (2021). «Πετυχημένη γήρανση ή ηλικιακός αποκλεισμός/ρατσισμός: Το μέλλον των νέων στις δυτικές κοινωνίες». Πανεπιστημιακές σημειώσεις, e-learning: Εργαστήριο Προσαρμοσμένης Κινητικής Δραστηριότητας/Αναπτυξιακών και Κινητικών Διαταραχών, ΣΕΦΑΑ, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών (ΕΚΠΑ).

(WHO, 2018), πριν την εποχή της πανδημίας του Covid-19, το προσδόκιμο ζωής για τους άνδρες ήταν 78.7 χρόνια και για τις γυναίκες 83.7.

ΕΡΩΤΗΣΗ 3. Στην έρευνά σας αναφέρετε, επίσης, μεταξύ άλλων πως «η γήρανση δεν αφορά μόνο την οικονομία, την οικονομική ανάπτυξη και το κράτος πρόνοιας, αλλά και τις κοινωνίες μας ως σύνολο και τον τρόπο με τον οποίο αλληλεπιδρούν οι γενιές». Ποιες ισορροπίες πιστεύετε πως θα αλλάξει το φαινόμενο της γήρανσης του πληθυσμού στο εγγύς μέλλον;

Το δημογραφικό προφίλ είναι ξεκάθαρο και θεωρώ ότι μπορεί να ανατραπεί η *κοινωνική γήρανση*, δηλαδή ο ηλικιακός ρατσισμός, ο κοινωνικός στιγματισμός, η κοινωνική περιθωριοποίηση, και τα κοινωνικά στερεότυπα που αφορούν την απουσία χρησιμότητας των ηλικιωμένων! Οι κοινωνικές αξίες (η πολιτισμική ιδιαιτερότητα, η κουλτούρα, οι παραδόσεις, τα ήθη και τα έθιμα των κοινωνιών) προσδιορίζουν τον τρόπο που αντιμετωπίζονται οι μεγαλύτερες γενιές, οι κοινωνικές σχέσεις μεταξύ των γενεών, καθώς και η διαδικασία της γήρανσης. **Αυτές οι σχέσεις μεταβάλλονται.**

Ειδικά στις δυτικές κοινωνίες οι ηλικιωμένοι αντιμετωπίζονται ως βάρος και βιώνουν τον *ηλικιακό αποκλεισμό/ρατσισμό*, δηλαδή τον κοινωνικό αποκλεισμό σε πολλά επίπεδα. Στην Ελλάδα, μολονότι η χώρα μας ανήκει πλέον στις γερασμένες ευρωπαϊκές χώρες (22 στους 100 κατοίκους είναι άνω των 65 ετών), το ποσοστό των άνω των 80 ετών που διαβιώνουν σε συλλογικά ιδρύματα είναι εξαιρετικά χαμηλό (μόλις 2%), σε αντίθεση με άλλες χώρες, όπως η Γαλλία, όπου σχεδόν ένα στα πέντε άτομα 85 ετών και άνω διαβιώνει σε οίκους ευγηρίας. Αυτά τα στοιχεία τεκμηριώνονται αναλυτικά στην πρόσφατη έρευνα του Καθηγητή Βύρων Κοτζαμάνη.⁵

Η αυξημένη μακροζωία και η υπογεννητικότητα σημαίνει ότι πολλοί Έλληνες και Ελληνίδες συνταξιούχοι, φροντίζουν (ή θα πρέπει να φροντίσουν) ακόμη πιο ηλικιωμένους ανθρώπους. Με άλλα λόγια, άτομα ηλικίας 85, 90 ή 95 ετών έχουν, ή σύντομα θα έχουν, παιδιά ηλικίας 60 έως 70 ετών! Ο κόσμος μας γερνάει και αυτό το πρωτόγνωρο ιστορικά κοινωνικό φαινόμενο αφορά **την κουλτούρα μας, τον πολιτισμό μας, τις κοινωνικές μας αξίες, και κατ' επέκταση τον τρόπο που αλληλεπιδρούν οι γενιές.**

Απαιτείται μια προσεκτική εξέταση των επιπτώσεων της γήρανσης του πληθυσμού για τον μελλοντικό προγραμματισμό. Η πολιτική και τα μέτρα που θα λάβουμε σήμερα θα καθορίσουν τη δική μας ζωή και το δικό μας μέλλον, αλλά και εκείνη «των παιδιών μας», των επόμενων γενεών. Τι θέλουμε; Να αναπαράγουμε τον *ηλικιακό αποκλεισμό/ρατσισμό* ή να προωθήσουμε πολιτικές και να καλλιεργήσουμε συμπεριφορές που στοχεύουν στην *επιτυχή γήρανση* (successful ageing). **Η συνεργασία μεταξύ των γενεών**, εκτός των άλλων, θα καθορίσει το μέλλον των σημερινών νέων, οι οποίοι προσεχώς θα ανήκουν στις κατηγορίες των ηλικιωμένων.

Η χειρότερη επιλογή, όπως τονίστηκε στην έρευνα, είναι να περιοριστούμε στις σημερινές δομές, στα ισχύοντα συστήματα, στους καθιερωμένους μηχανισμούς, που το μόνο που κάνουν για να λύσουν τις κοινωνικές και οικονομικές επιπτώσεις της υπογεννητικότητας και της μακροζωίας είναι να μειώνουν ή να αφαιρούν κοινωνικούς πόρους, την κοινωνική πρόνοια και προστασία, μεταξύ άλλων. Ενώ η ενεργός-επιτυχή γήρανση θα μπορούσε να συμβάλλει στην κοινωνική ευαισθητοποίηση, δηλαδή την εξάλειψη των αναχρονιστικών στερεότυπων περί γήρανσης, και ειδικά στις δυτικές κοινωνίες. **Οι ηλικιωμένοι πρέπει να προσεγγιστούν ως κοινωνικό κεφάλαιο, να παραμένουν δραστήριοι και υγιείς κατά το δυνατόν περισσότερο, και να διασφαλίζονται τα ανθρώπινα δικαιώματά τους, έτσι ώστε να διασφαλισθούν/κατοχυρωθούν και εκείνα των νεότερων γενιών που θα ακολουθήσουν.**

ΕΡΩΤΗΣΗ 4: Πως θα μπορούσε να γίνει αυτό, και σε ποια προοπτική προσεγγίζεται την αποκαλούμενη *‘ τρίτη ηλικία ’* ως κοινωνικό κεφάλαιο;

Αρχικά, η **διαγενεακή κουλτούρα συνεργασίας, η διαγενεακή επαφή, αλληλεπίδραση και μάθηση, δηλαδή η συνεργασία μεταξύ των γενεών αποτελεί μια λύση για την εξάλειψη του κοινωνικού αποκλεισμού**, δηλαδή της κοινωνικής απομόνωσης, περιθωριοποίησης και ακούσιας μοναξιάς των ηλικιωμένων, που σημείωσε σημαντική αύξηση στην εποχή της πανδημίας του COVID-19. Σημαντική αύξηση σημείωσαν και οι αναφορές στη βία κατά των ηλικιωμένων στην εποχή του κορονοϊού. Αναφέρομαι σε μορφές βίας όπως η κακοποίηση, η εκμετάλλευση και η παραμέληση των ηλικιωμένων.

Σε αντίθεση με τα κοινωνικά στερεότυπα που ταυτίζουν το γήρας με την εξάρτηση και την ανασφάλεια, η **επιτυχής γήρανση (successful ageing)**, δηλαδή η υγιής/παραγωγική/ευδόκιμη γήρανση, αναφέρεται στην ενεργό συμμετοχή στο κοινωνικό γίνεσθαι **με στόχο τη διατήρηση ενός ολιστικού τρόπου ζωής, ο οποίος βασίζεται στην πρόληψη.**

Οι ηλικιωμένοι αποτελούν πολύτιμη παραγωγική μονάδα όταν αξιοποιούνται κατάλληλα και δεν περιθωριοποιούνται. Στην προοπτική αυτή προσεγγίζω την αποκαλούμενη *‘ τρίτη ηλικία ’* ως κοινωνικό κεφάλαιο, αναζητώντας και εξετάζοντας τρόπους αξιοποίησης της πολύτιμης εμπειρίας και σοφίας αυτής της κοινωνικής ομάδας, όπως η δημιουργία περισσότερων ευκαιριών ώστε να συνεχίσουν να συνεισφέρουν στην κοινωνία, διατηρώντας συγχρόνως την υγεία τους και την αυτονομία τους. Σε αυτό το πλαίσιο δίνω ιδιαίτερη βαρύτητα στην αναπτυσσόμενη *Αργυρή Οικονομία (Silver Economy)*. Στη σημερινή εποχή της μακροζωίας, οι ηλικιωμένοι αποτελούν προστιθέμενη αξία για μια οικονομία, και μπορούν να συνεισφέρουν στην αύξηση του ΑΕΠ και την καταπολέμηση της ανεργίας.

Ο εμπνευσμένος από τα γκρίζα μαλλιά ορισμός της *Αργυρής Οικονομίας*, αφορά την οικονομική δραστηριότητα που σχετίζεται με τις ανάγκες της ηλικιακής ομάδας 50 ετών και άνω. Όσον αφορά στη χώρα μας, η *Αργυρή Οικονομία* μπορεί να συμβάλλει στην ανάπτυξη του τουρισμού και ειδικά του ιατρικού τουρισμού, της αναψυχής, της οικοδομής (στέγαση), των υπηρεσιών υγείας και ευεξίας, κ.ά.

Η *Αργυρή Οικονομία* αναφέρεται στις νέες τεχνολογίες, στην ηλικιακά-φιλική τριτοβάθμια εκπαίδευση, σε νέα επαγγέλματα, και νέες επιχειρηματικές και τεχνολογικές δραστηριότητες. Σχετίζεται μεταξύ άλλων με την παραγωγή νέων προϊόντων, την ηλεκτρονική διάγνωση και παρακολούθηση της υγείας, τις υπηρεσίες αναψυχής και τουρισμού, την άσκηση με τη χρήση ρομποτικών και άλλων «έξυπνων» συσκευών, την κατασκευή «έξυπνων» κατοικιών ή οικισμών, μεταξύ άλλων. **Ο στόχος της Αργυρής Οικονομίας, είναι η βελτίωση της ποιότητας ζωής των ατόμων μεγαλύτερης ηλικίας, συμβάλλοντας με αυτόν τον τρόπο στην ενεργή κοινωνική τους συμμετοχή, την κοινωνική τους ένταξη ή επανένταξη, ενώ συγχρόνως δημιουργεί νέες θέσεις εργασίας και επαγγελματικές προοπτικές για τη νέα γενιά: ανάπτυξη προϊόντων, υπηρεσιών, κ.τ.λ.**

Η Αργυρή Οικονομία επικεντρώνεται σε οικονομικές δραστηριότητες που καλύπτουν τις ανάγκες και τη ζήτηση των ηλικιωμένων, όλων των ηλικιακών κατηγοριών (τρίτης ηλικίας, τέταρτης ηλικίας, υπερήλικες), και, **ταυτόχρονα, παρέχει θέσεις εργασίας για τη νέα γενιά.**

Για να επιτευχθεί η ενεργός-υγιής-θετική γήρανση, εκτός από την κοινωνική ευαισθητοποίηση, απαιτείται να εκπονηθούν προγράμματα (πχ. στους δήμους και τις κοινότητες) που προάγουν την υγεία, τη φυσική δραστηριότητα, και ειδικά την ισότητα στην υγεία. **Ο ρόλος της φυσικής δραστηριότητας στη διαδικασία της υγιούς γήρανσης είναι εξαιρετικά σημαντικός. Οι υγιείς—σωματικά και ψυχικά—ηλικιωμένοι είναι σε θέση να συμβάλουν ουσιαστικά στην κοινωνική και οικονομική ζωή, συνεπώς, όχι μόνο δεν πρέπει να αγνοούμε τις γνώσεις και τις δεξιότητές τους αλλά επιβάλλεται να τις αξιοποιούμε.** Τα προγράμματα αυτά θα πρέπει να στοχεύουν επίσης στην άρση περιβαλλοντικών εμποδίων, στη διαμόρφωση κατάλληλων πολεοδομικών σχεδιασμών, κοινοτήτων και, εν γένει, εγκαταστάσεων φιλικών προς τους ηλικιωμένους (age-friendly).

Εάν θέλουμε να διασφαλίσουμε ένα καλό βιοτικό επίπεδο για όλους τους πολίτες της Ευρώπης, μικρούς και μεγάλους, τότε απαιτείται άμεση δράση που θα συμπεριλαμβάνει τη διαγενεακή δικαιοσύνη, καθώς ο κόσμος ανήκει επίσης σε εκείνους και εκείνες που θα μας ακολουθήσουν. Αυτή η διαγενεακή δικαιοσύνη-συνεργασία, θα πρέπει να κατοχυρώσει μέτρα πρόληψης όπως: ενημερωτική και εκπαιδευτική εκστρατεία και προγράμματα, ξεκινώντας από το σχολείο (νηπιαγωγείο), περί ευθύνης, καθήκοντος, μελλοντικών υποχρεώσεων, και σεβασμού για τις μεγαλύτερες ηλικίες.

Στο πλαίσιο καλλιέργειας του σεβασμού για τα ανθρώπινα δικαιώματα των ηλικιωμένων, προϋπόθεση είναι και η εκπαίδευση περί σεβασμού και υπευθυνότητας, και ειδικά η προβολή και αναπαραγωγή κοινωνικών προτύπων και παραδειγμάτων. Για να επιτευχθεί αυτό πρέπει η διάσταση της γήρανσης και η διάσταση του φύλου να ενταχθούν στις δημόσιες πολιτικές. Οφείλω εδώ να επαναλάβω ότι ο τρόπος που αντιμετωπίζουμε τους ηλικιωμένους και τη διαδικασία του γήρατος αντανακλά την κοινωνία μας: τις κοινωνικές αξίες, την πολιτισμική ιδιαιτερότητα/ ταυτότητα και την κουλτούρα.

ΕΡΩΤΗΣΗ 5. Πιστεύετε πως το πρόβλημα της υπογεννητικότητας, σε συνδυασμό με την πορεία της γήρανσης του πληθυσμού στην Ελλάδα, είναι μη αναστρέψιμο; Υπάρχουν τρόποι αντιμετώπισης και ανατροπής του εν λόγω φαινομένου; Με λίγα λόγια πώς θα μπορούσε να ανακοπεί αυτή η φθίνουσα πορεία της γονιμότητας και στη συνέχεια να αυξηθεί η γονιμότητα;

Η Ελλάδα κατατάσσεται στις πρώτες θέσεις στην Ευρώπη σε γηράσκοντα πληθυσμό. Σύμφωνα με τα στοιχεία της Eurostat (2020), στο ποσοστό των ατόμων ηλικίας 65 ετών και άνω, η Ιταλία έρχεται πρώτη με 22,8 %, και ακολουθεί η Ελλάδα με 22,0 %. **Στην εποχή της 4^{ης} βιομηχανικής επανάστασης ο πληθυσμός εργάσιμης ηλικίας στη χώρα μας μειώνεται διαρκώς.** Πολλοί νέοι εγκατέλειψαν, και θα εγκαταλείψουν, τη χώρα ως οικονομική μετανάστες, και πολλά νέα ζευγάρια καθυστερούν την τεκνοποίηση για ‘αργότερα’ εξαιτίας της οικονομικής κρίσης.

Αν δεν περιοριστεί η φυγή, η έξοδος από τη χώρα μας, των νέων ανθρώπων—αν δεν δοθούν κίνητρα για την τεκνογονία, για να εργαστούν οι νέοι και να μην εγκαταλείψουν την Ελλάδα— **ο πληθυσμός της χώρας μας θα είναι κατά ένα εκατομμύριο λιγότερος το 2040, και έως το 2050 θα υπάρχουν 3 εκατομμύρια Έλληνες ηλικίας άνω των 60 ετών (1/3 του πληθυσμού), όπως τεκμηριώνεται ερευνητικά.**

Στη χώρα μας η γονιμότητα των γενεών φθίνει διαρκώς. Αν δεν ληφθούν μέτρα, οι γυναίκες που θα είναι σε παραγωγική ηλικία (από 20 έως 44 ετών), θα μειώνονται αριθμητικά και ο τελικός αριθμός παιδιών, που θα φέρουν στη ζωή θα είναι μικρότερος από αυτόν των γονιών τους σε κάθε γενιά, όπως επιβεβαιώνει από το 2018 στην έρευνά του ο Διευθυντής του Εργαστηρίου Δημογραφικών και Κοινωνικών Αναλύσεων του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, ο Καθηγητής Βύρων Κοτζαμάνης, υπογραμμίζοντας ότι το ποσοστό της ατεκνίας αυξάνεται ολοένα και περισσότερο, και **«οι πολύτεκνες οικογένειες, με τέσσερα παιδιά και πάνω, έχουν τελειώσει».**

Ανησυχία προκαλούν αυτές οι αναλύσεις του καθηγητή Βύρων Κοτζαμάνη,⁶ ο οποίος εξετάζει την εξέλιξη της δημογραφικής γήρανσης στην Ελλάδα και τους κύριους παράγοντες που οδήγησαν στην αύξηση του αριθμού και της αναλογίας των ηλικιωμένων στο συνολικό πληθυσμό, όπως η πτώση της γονιμότητας και η αύξηση του προσδόκιμου ζωής. Στη συνέχεια συζητά τη **μη αναστρέψιμη πορεία της γήρανσης τις επόμενες δύο δεκαετίες στη βάση ενός σχετικά απαισιόδοξου σεναρίου που δίνει για το 2040** (σε σχέση με σήμερα): μείωση των ηλικιών 20-64 ετών κατά ένα εκατομμύριο, αύξηση των 65 ετών και άνω κατά 450 χιλιάδες, και μείωση των 0-19 ετών κατά 450 χιλιάδες.

Από την άλλη πλευρά, υπάρχει ελπίδα, εάν το 2040 αυξηθεί η συμμετοχή των 20-64 ετών στον οικονομικά ενεργό πληθυσμό στα επίπεδα που είναι σήμερα στην Σουηδία (82%) και η ανεργία μειωθεί στο 5,0%, τότε θα αντιστοιχούν το έτος αυτό 67,4 άτομα 65 ετών και άνω σε 100 εργαζομένους 20-64 ετών, δηλαδή 5 περισσότερα από ότι το 2018, όπως διαπιστώνουμε στην έρευνα του Κοτζαμάνη. Η χειρότερη επιλογή συνίσταται στον εγκλωβισμό των κοινωνιών μας στους παρόντες μηχανισμούς σύλληψης και θεώρησης των «προβλημάτων» και στις υπάρχουσες δομές και μηχανισμούς λειτουργίας, δηλαδή στην εμμονή στα ισχύοντα συστήματα αφαίρεσης κοινωνικών πόρων και αναδιανομής. Τι προτείνει; Συνιστά την κατάργηση ή το γκρέμισμα των ηλικιακών συνόρων που διαχωρίζουν την ενεργή ζωή από τη μη ενεργή ζωή.

ΕΡΩΤΗΣΗ 6. Το δημογραφικό έλλειμμα είναι πλέον εμφανές τόσο στην Ελλάδα, όσο και σε ολόκληρη την Ευρώπη, η οποία εδώ και δεκαετίες γερνάει. Τι θα μπορούσε να γίνει για να λυθεί το δημογραφικό;

Η Πράσινη Βίβλος (2021) παρέχει μια προσέγγιση του κύκλου ζωής, που απεικονίζει τον παγκόσμιο αντίκτυπο της γήρανσης, όχι μόνο στους ηλικιωμένους, αλλά σε όλες τις γενιές και όλα τα στάδια της ζωής. Ο στόχος είναι να επιτευχθεί η σωστή ισορροπία μεταξύ των βιώσιμων λύσεων για τα συστήματα κοινωνικής πρόνοιας και της ενίσχυσης της αλληλεγγύης μεταξύ των γενεών.

Η συνεργασία μεταξύ των γενεών, εκτός των άλλων, θα καθορίσει το μέλλον, και ειδικά το μέλλον των σημερινών νέων.

Σε μια γηράσκουσα κοινωνία η θετική, υγιής και ενεργός γήρανση, και η διά βίου μάθηση συνδέονται με την ποιότητα ζωής, την αυτονομία, τη διατήρηση της ανεξαρτησίας, και τη συμμετοχικότητα, με προϋπόθεση τη διαγενεακή επαφή και αλληλεγγύη, δηλαδή τη συνεργασία και αλληλεπίδραση μεταξύ των γενεών.

Οι υγιείς—ψυχικά και σωματικά—ηλικιωμένοι είναι σε θέση να συμβάλουν ουσιαστικά στην κοινωνική και οικονομική ζωή, και δεν πρέπει να σπαταλάμε την πλούσια εμπειρία και σοφία τους. Η σπατάλη των γνωστικών-πνευματικών δεξιοτήτων των ηλικιωμένων δεν είναι μόνο επιζήμια για την ψυχική και σωματική υγεία και ευημερία των ίδιων, αλλά αποτελεί χαμένη ευκαιρία για την ίδια την κοινωνία, και όλες τις γενιές των πολιτών.

Στη σημερινή εποχή της μακροζωίας, οι ηλικιωμένοι έχουν περισσότερες ευκαιρίες για συμμετοχή στη δημιουργία, την καινοτομία, την παραγωγικότητα, την αγορά, την κοινωνική προσφορά και τον εθελοντισμό. Αποτελούν προστιθέμενη αξία για μια οικονομία. Κυβερνήσεις, παγκόσμιοι οργανισμοί, δημόσιες αρχές, και επιχειρήσεις επεξεργάζονται νέες προσεγγίσεις και πολιτικές, και νέα προγράμματα για την προώθηση της ενεργούς γήρανσης, και τη διαχείριση των ηλικιωμένων ως ευκαιρία και όχι ως πρόβλημα στην κοινωνική και παραγωγική διαδικασία, ειδικά με την *Αργυρή Οικονομία*, η οποία δημιουργεί νέες θέσεις εργασίας καθώς επίσης προωθεί και την επιχειρηματικότητα για τις νέες γενιές.

ΔΡΑΣΕΙΣ:

Άλλη προσέγγιση αποτελεί το πρόγραμμα-πλατφόρμα της ευρωπαϊκής κοινοπραξίας «Ζήσε ενεργητικά και υγιεινά στον ψηφιακό κόσμο»⁷ FUTURIUM-"Active and Healthy Living in the Digital World" που προσφέρει ένα φόρουμ για τους Ευρωπαίους πολίτες, ασθενείς, ερευνητές/τριες, παρόχους υγείας, κυβερνητικούς φορείς, στελέχη ή εκπροσώπους του κρατικού και ιδιωτικού τομέα, κ.τ.λ. για συζητήσεις, ενημέρωση, και ανταλλαγή

πληροφοριών, πρακτικών, πολιτικών, και καινοτομιών σχετικά με την ενεργό και υγιή ζωή, και την ενεργό γήρανση στην ψηφιακή εποχή.

Σε αυτό το πλαίσιο (ζήτησε ενεργητικά και υγιεινά), όσον αφορά στο Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών (ΕΚΠΑ), και ειδικά τη Σχολή Επιστήμης Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού του ΕΚΠΑ, υπάρχουν πολλά προγράμματα, μαθήματα, e-learning, κ.ά, όπως το πρόγραμμα «Τρίτη Ηλικία: Άσκηση, Υγεία και Ποιότητα Ζωής» <https://healthing.edu.gr/course/aging/> στο οποίο επιστημονική και ακαδημαϊκή υπεύθυνη είναι η Καθηγήτρια Δήμητρα Κουτσούκη. Αυτό το μοριοδοτούμενο εκπαιδευτικό πρόγραμμα εξ' αποστάσεως (e-learning) εκπαίδευσης διοργανώνεται από το Κέντρο Επιμόρφωσης και Διά Βίου Μάθησης (ΚΕΔΙΒΙΜ) του ΕΚΠΑ. Παρέχει στους συμμετέχοντες επιστημονική γνώση γύρω από την Τρίτη Ηλικία και τις αλλαγές που αυτή συνεπάγεται στη ζωή των ανθρώπων, και προτείνει προγράμματα παρέμβασης για την αντιμετώπιση των ζητημάτων αυτής της ηλικιακής κατηγορίας με στόχο την βελτίωση της ποιότητας ζωής τους. Επίσης, επισημαίνονται οι ευεργετικές επιδράσεις της φυσικής δραστηριότητας στα συστήματα του ανθρώπινου οργανισμού (καρδιαγγειακό, αναπνευστικό, νευρικό), στην ψυχική διάθεση και τη γνωστική του λειτουργία, καθώς και στην πρόληψη διάφορων ασθενειών, όπως η άνοια, το Alzheimer και η παχυσαρκία, κτλ.

Η πρόκληση της γήρανσης του πληθυσμού δεν μπορεί να αντιμετωπιστεί αποτελεσματικά με παραδοσιακές πολιτικές. Απαιτούνται νέες ιδέες και προσεγγίσεις, που συμπεριλαμβάνουν τη συμμετοχή και των ίδιων των ηλικιωμένων. Πρωτίστως θα πρέπει να δημιουργηθούν οι προϋποθέσεις μιας **διαγενεακής συνεργασίας** για την επίλυση του κοινωνικού φαινομένου της υπογεννητικότητας: πχ. οικονομικά κίνητρα, παρεμβάσεις στην εκπαίδευση, προστασία της μητρότητας και της πατρότητας, προγράμματα για την εναρμόνιση της οικογενειακής-προσωπικής και επαγγελματικής ζωής, φορολογικές απαλλαγές, οικονομικά κίνητρα, κ.τ.λ.

Η Πολιτεία αλλά και ο ιδιωτικός τομέας οφείλουν να δημιουργήσουν ένα πλαίσιο ασφάλειας και στήριξης με πρωτοβουλίες και πρακτικές που εξασφαλίζουν ένα ισορροπημένο συνδυασμό οικογενειακής και επαγγελματικής ζωής **και για τα δύο φύλα**, πρωτοβουλίες που θα στηρίζουν τα νέα ζευγάρια στους πολύπλευρους κοινωνικούς τους ρόλους, και ειδικά στη δημιουργία οικογενειών με παιδιά. Δεκαετίες προτείνονται πολιτικές και μέτρα στήριξης (τα οποία δεν εφαρμόζονται), όπως η στήριξη της ανύπαντρης μητέρας, της μητέρας που σπουδάζει, και του φοιτητή και της φοιτήτριας που έχουν οικογένεια: χορήγηση δανείων, στέγασης, πρόσβασης σε υπηρεσίες πρόνοιας, κ.ο.κ.

Όσο εξαφανίζονται ο νέοι άνθρωποι, ταυτόχρονα θα εξαφανίζονται και οι νέες ιδέες, η καινοτομία, και η πρόοδος!

ΕΡΩΤΗΣΗ 7. Πώς θα μπορούσε να ανακοπεί σε ένα πρώτο στάδιο, αυτή η φθίνουσα πορεία της γονιμότητας και στην συνέχεια να αυξηθεί η γονιμότητα;

Πρέπει να δοθεί προτεραιότητα στη θέσπιση κινήτρων, παρά την οικονομική κρίση που αποτελεί κύριο ανασταλτικό παράγοντα, όπως: (1) **Οικονομικές ενισχύσεις:** επιδόματα γάμου/συμβίωσης, οικογενειακά επιδόματα, φορολογικές ελαφρύνσεις, στεγαστικά επιδόματα, χαμηλότοκα δάνεια, (2) **Εναρμόνιση της οικογενειακής-προσωπικής και επαγγελματικής ζωής:** Άδειες μητρότητας-πατρότητας/ανατροφής παιδιού/παιδιών, κατοχύρωση της επανόδου στην εργασία, επιδόματα φύλαξης παιδιών, ευέλικτα εργασιακά ωράρια, δομές για τη μόνιμη φροντίδα-φιλοξενία βρεφών και παιδιών, με δημιουργική απασχόληση, κ.ά., (3.) **Περιβαλλοντικές παρεμβάσεις** που διευκολύνουν την ανάπτυξη των παιδιών και το γονικό λειτουργήμα, όπως πολεοδομία με ασφαλείς-προσβάσιμους δημόσιους χώρους: π.χ. παιδικές χαρές, πλατείες, αθλοπαιδιές, πάρκα με δραστηριότητες για τον ελεύθερο χρόνο, δομές προσχολικής και μικρής ηλικίας. (4) Προγράμματα για την καλλιέργεια κουλτούρας

- © ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΤΗΣ ΕΙ. ΚΑΜΠΕΡΙΑΔΟΥ ΣΤΟ DATA PROJECT «ΥΠΟΓΕΝΝΗΤΙΚΟΤΗΤΑ»: ΟΣΟ ΕΞΑΦΑΝΙΖΟΝΤΑΙ ΟΙ ΝΕΟΙ ΑΝΘΡΩΠΟΙ, ΤΑΥΤΟΧΡΟΝΑ ΘΑ ΕΞΑΦΑΝΙΖΕΤΑΙ Η ΠΡΟΟΔΟΣ <https://hub.uoa.gr/interview-of-irini-kamberidou-at-the-data-project-infertility/> Data Project για την Υπογεννητικότητα και το [Newsbomb.gr](https://www.newsbomb.gr/ellada/longform/1257202/vpogennitikitota-ellada-i-xora-poy-gemai-ta-kinitra-pros-osovs-thelovn-na-kanovn-oikogeneia): <https://www.newsbomb.gr/ellada/longform/1257202/vpogennitikitota-ellada-i-xora-poy-gemai-ta-kinitra-pros-osovs-thelovn-na-kanovn-oikogeneia>

διαγενεακής συνεργασίας, σεβασμού για τα ανθρώπινα δικαιώματα των ηλικιωμένων και αισθήματος συντροφικότητας με τις προηγούμενες γενιές· η μείωση-ελαχιστοποίηση των επιφανειακών ή περιττών κοινωνικών αλληλεπιδράσεων-σχέσεων-επαφών, μεταξύ άλλων. **Για να επιτευχθεί αυτό πρέπει η διάσταση της γήρανσης και η διάσταση του φύλου να ενταχθούν στις δημόσιες πολιτικές, και μάλιστα σύντομα γιατί όσο εξαφανίζονται ο νέοι άνθρωποι, ταυτόχρονα θα εξαφανίζονται οι νέες ιδέες, η καινοτομία, η πρόοδος, και όχι μόνο!**

¹Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (2008). Δημογραφικό το έλλειμμα της Ευρώπης: ζητούνται παιδιά! *Κοινωνική πολιτική* - 06-02-2008 - 16:50, <https://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP/TEXT+IM-PRESS+20080204FCS20431+0+DOC+XML+V0//EL>

² Η *Πράσινη Βίβλος* εγκαινίασε τη δημόσια διαβούλευση, διάρκειας 12 εβδομάδων, που ήταν ανοιχτή σε ενδιαφερόμενους πολίτες και οργανώσεις από όλα τα κράτη μέλη, έως τις 21 Απριλίου 2021. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/ip_21_191

³Eurostat: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Population_structure_and_ageing

⁴ <https://www.macrotrends.net/countries/GRC/greece/life-expectancy>

⁵Βλ. έρευνα του Εργαστηρίου Δημογραφικών και Κοινωνικών Αναλύσεων (ΕΔΚΑ) του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας; Κοτζαμάνης, Β. (2020). Τα κέρδη ζωής στην Ελλάδα μετά το 1950 και η επιβράδυνσή τους τις τελευταίες δεκαετίες υπό το φως της πρόσφατης πανδημίας. *Δημογραφικά Νέα*, τεύχος 39, (ΕΔΚΑ) http://www.demography-lab.prd.uth.gr/DEMONEWS_39_2020_GR.pdf

⁶ -Κοτζαμάνης, Β. (2020α). Η δημογραφική γήρανση, πρόκληση ή απειλή; *Δημογραφικά Νέα*, τεύχος 38. Περιοδική Έκδοση του Εργαστηρίου Δημογραφικών και Κοινωνικών Αναλύσεων (ΕΔΚΑ) του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας. [DEMONEWS_38_2020_GR.pdf](http://www.demography-lab.prd.uth.gr/DEMONEWS_38_2020_GR.pdf) ([uth.gr](http://www.demography-lab.prd.uth.gr/DEMONEWS_38_2020_GR.pdf))

-Κοτζαμάνης, Β. (2020β). Τα κέρδη ζωής στην Ελλάδα μετά το 1950 και η επιβράδυνσή τους τις τελευταίες δεκαετίες υπό το φως της πρόσφατης πανδημίας. *Δημογραφικά Νέα*, τεύχος 39, (ΕΔΚΑ) http://www.demography-lab.prd.uth.gr/DEMONEWS_39_2020_GR.pdf

-Κοτζαμάνης, Β. (2018). Η γονιμότητα, βασική μεταβλητή της εξέλιξης του πληθυσμού μας. Κύρια χαρακτηριστικά και πεδία παρέμβασης. *Δημογραφικά Νέα*, τεύχος 33, (ΕΔΚΑ) http://www.demography-lab.prd.uth.gr/DEMONEWS_33_2018_GR.pdf

⁷ European Innovation Partnership Action Groups moving to FUTURIUM (EIP-AHA action groups are transitioning to Futurium!) <https://ec.europa.eu/newsroom/dae/items/712848/en>